

YÖNETİŞİME İSLAMÎ BAKIŞLAR

Zafar İqbal
Mervyn K. Lewis

İktisat Yayınları – 36
İktisat Tarihi Dizisi – 7

Zafar Iqbal, Mervyn K. Lewis, *Yönetişime İslami Bakışlar*

Çeviren: İlyas Çalışkan
Çeviri Editörü: İsmail Eriş
Yayıma Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Musahhih: Muhammed Aydın

Tasarım: Seyfullah Bayram

Çeviriye Temel Alınan Metin:

Iqbal, Z., Lewis, M. K. (2009). *Islamic perspective on governance*, UK: Edward Elgar.

Baskı: Osmanlı Mücellit Matbaacılık- Sertifika No: 29041
Plastikçiler Sitesi 1536 Sokak No.: 40 Yenimahalle / ANKARA
1. Baskı: Ankara, 2019
ISBN: 978-605-69072-5-8

© İktisat Yayınları, 2019

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Güleryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10

www.iktisatyayinlari.com
İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Iqbal, Z., Lewis, M. K.
Yönetişime İslami Bakışlar
1. Baskı, xiv + 522 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN-978-605-69072-5-8
1. İslam İktisadı 2. Yönetişim 3. Adalet

YÖNETİŞİME İSLAMÎ BAKİŞLAR

Zafar Iqbal
Mervyn K. Lewis

Çeviren: İlyas Çalışkan

iktisat
yayınları

İktisat Politikası Dizisi

Bu dizide, iktisat politikasının temel mesele ve sorunları ile ilgili güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat politikasının teori, tarihsel süreç ve uygulamalarının yanısıra kamu politikaları, istihdam, kalkınma, gelir dağılımı eşitsizliği olmak üzere geniş bir yelpazede kitaplar yer almaktadır.

Dizideki Diğer Kitaplar

Abdulkader Thomas (Ed.), *İslam İktisadında Faiz*

Taha Eğri, *Mısır'da Ordu ve Ekonomi: Arap Ayaklanmalarının Ekonomi Politikası*

Mohammad Nejatullah Siddiqi, *Ekonomide Devletin Rolü: İslami Bir Bakış*

M. Umer Chapra, *Adil Bir Para Sistemine Doğru*

Mervan Selçuk, Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması*

Munawwar Iqbal (Ed.), *Yoksulluğu Yok Etmede İslam İktisadının Kurumları*

Dizide Yayınlanacak Diğer Kitaplar

Abdul Karim Bangura, *İslam ve Ekonomi-Politik Sistemler*

Monzer Kahf, *İslam İktisadında Kalkınma: Kamu Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma*

Zafar Iqbal

Iqbal, National University of Computer and Emerging Sciences (Pakistan Ulusal Bilgisayar ve Gelecek Bilimleri Üniversitesi)'da finans profesörüdür. Lahor kampüsündeki Yönetim Bilimleri Bölümü bölümü- nün kurucu başkanı ve üniversitenin Faysalabad, Islamabad, Karaçi ve Lahor kampüslerinde FAST İşletme Fakültesi'nde dekan yardımcısıdır. Doktora tezi, "İslami Perspektifinden Kamu Maliyesi" konusu üzerine olan Iqbal'in araştırma alanları; İslam ülkelerinde İslami finans, kaynak dağılımında adalet, kamu maliyesi, yolsuzluk ve yönetişimdir. Yayınları *American Journal of Islamic Social Sciences*, *Review of Islamic Economics* ve *International Journal of Islamic Financial Services* dergilerinde yayımlandı.

Mervyn K. Lewis

Lewis, South Australia Üniversitesi İşletme Fakültesinde öğretim görevliliği ve Aralık 2013'te emekli olana kadar Ticaret Fakültesinde Bankacılık ve Finans profesörü olarak görev yaptı. 1996 yılında Uni-SA'ya katılmadan önce on iki yıl boyunca Notlandham Üniversitesi'nde Midland Bank para ve bankacılık profesörü olarak görev yaptı. İktisatta Birinci Sınıf Onur Derecesi ve Adelaide Üniversitesinden doktora derecesini aldı. Kariyeri boyunca, 24 kitap, 72 dergi makalesi ve 90 kitap bölümü yayınlayan aktif bir araştırmacı olmuştur. İki kez, İş Bölümünün Kıdemli Araştırma Mükemmeliyet Ödülü'nü kazandı. İki Avustralya üniversitesi, on bir deniz aşırı üniversitede ve İngiltere Merkez Bankası'nda misafir öğretim görevliliği yaptı. 1986'da Avustralya'da Sosyal Bilimler Akademisi Üyesi (FASSA) seçildi. Lewis'in araştırmaları parasal ekonomi ve küresel finans konularında geniş bir yelpazedeki konuları kapsamaktadır ve İslami finans alanında tanınmış bir uzmandır.

İlyas Çalışkan

1985 yılında Malatya'da doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini aynı alanda Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. Avrupa Birliği, Avrupa'da Müslüman kimliği, kamusal alan, Osmanlı modernleşmesi ve erken dönem Cumhuriyet tarihi alanlarında araştırma yapmaktadır. Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

İçindekiler

Türkçe Baskı İçin Önsöz	ix
Önsöz	xiii
1. Yönetim İle İlgili Bakış Açıları	1
2. İslam İktisadı Metodolojisi	27
3. Adalet: Yönetimin İç Merkezi	83
4. İslami Vergilendirme Perspektifi	129
5. İslam Ülkelerinde Vergi Sistemindeki Sorunlar	195
6. İslam'ın Bütçe Açığına Bakışı	237
7. Kamu Kurumları İçin Finansman Yöntemleri	301
8. Hesap Verebilirlik ve Yönetişim	353
9. Yönetim ve Yolsuzluk	397
10. Sonuç	437
Notlar	455
Sözlük	467
Kaynakça	475
Dizin	509

Türkçe Baskı İçin Önsöz

Bu kitabın Türkçeye tercüme edilmiş olması yazarlar için büyük bir kıvanç. Yazarların pek azı, bu çalışmanın ardında yürütülen çabaların, onu İslam iktisadında teori inşasının bir örneği hâline getireceğini hayal edebilirdi. Bizim bakış açımıza göre kitap, yeni nesil İslam iktisatçılarının daha da geliştirebileceği metodolojiyle -İslamî perspektiften adalete, vergiye, kamu borçlarına, makroekonomik modelin ana hatlarına- onlara ilham kaynağı olabilir. Bilindiği üzere benzerliklerin birbiri üzerinde güçlü etkileri vardır ve İKAM Başkanı Doç. Dr. Lütü Sunar, bu önemli meseleyi, Türk akademi camiası havzasına kazandırdığı için takdiri hak ediyor.

Genel bir bakış sağlamak adına bu kitapta incelenen ana soru, Kur'an-ı Kerim ve sünnette belirlenen amaçlar, normlar ve değerlerin devlet mali teşkilatında konvansiyonel modelden farklılaşıp farklılaşmadığı ve farklılaşıyorsa bunun nasıl olduğudur. Böyle bir durumda zekât yoluyla yeniden dağıtımın finanse edilmesi için İslamî davet, net değer üzerine konan bir vergiye ve kazanılmış gelir üzerindeki bir ücrete dönüşür. Ancak genel vergilendirme için genel vergilendirmenin toplam yükü gerilemediği sürece ekonomik olarak uygulanabilir herhangi bir vergi

kabul edilir. Verginin çok olduğu durumlarda kamu harcamalarının finanse edilmesinde, İslamî sabit faiz yasağı ve kâr-zarar paylaşımı düzenlemelerinin değer artışı, devlet davranışına ticari bir disiplini dayatıyor ve böylece hükûmetin yanlışlarına karşı kamu tercihini iyileştiriyor. Aynı finans, kamu-özel ortaklıklar ve içtihadî finans enstrümanları gibi alternatifler öneriliyor.

Yukarıdaki araştırmayı teoriyle birlikte düşündüğümüzde, Kur'an-ı Kerim'de stok yapma davranışının tekrarlanan kınaması ve cömertlik için ısrarcı davetin (sadaka), laissez-faire (bırakınız yapsınlar) ilkesinin başlı başına yeterli olmadığını ifade ettiğini anlıyoruz. İslam, Keynesyen gözlemle düşük marjinal tüketim eğiliminin ve yatırım harcamalarındaki istikrarsızlığın birleşiminden kaynaklanan eksik istihdam ilkesiyle daha iyi örtüşür. Ancak bu problemleri çözmek açısından İslam, Keynesçilikle yollarını ayırır. Örneğin; tasarruf-yatırım açığı konusunu (ve toplam talepteki dalgalanmaları) İslam'ın borç verme ve ödünç almada uyguladığı sabit faiz yasağı ışığında ele alalım. Bu yasak, olasılıklar diyarı içinden kamu borcunu daraltma olan Keynesyen çözümü düzenler. Bir devlet, iktisadî dolaşımda zenginlik getirecek şekilde tasarruf sahiplerine sabit faiz getirisi teklif etme düşüncesini destekleyerek stokçuluğu azaltamaz. Aynı şekilde bir devlet, yatırımın reel riskini vergi mükelleflerinin yükünü (bilinmeyene sahip) risksiz karşılık yoluyla tasarruf sahiplerine aktaramaz. Tam tersine servet üzerine bir vergi konur (zekât). Zekât toplayıcıların en çok tasarruf miktarına ulaşabileceği varsayımıyla tasarruf sahibinin birikimini (zekât yoluyla) eksilmekten korumak için hangi seçeneğin kaldığı sorulabilir. Yatırım mı yapmalılar! Bu çözüme dair geleneksel iktisadî kaygı, tasarruf oranının zekât nedeniyle düşeceği'dir. Yine böyle bir kaygı, İslam'ın, insanların doğal eğilimi üzerindeki dengesini koruyabileceğine güvenir ve bu durumla ilgili kayda değer bir ahlâkî savurganlığın önlenmesi dışında büyük bir endişe yoktur.

Bu durum konvansiyonel ekonomiden gelecek olan faiz esnekliğinin sıfıra yakın olduğu bulgusu ile mutabakat içindedir. Bu durumun gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz tasarruf oranlarıyla nasıl bağdaştırıldığı merak edilebilir. Burada bu ülkelerdeki asıl sorunun, dağıtım sürecinin sonunda birikimin tek bir elde toplanmasıyla sonuçlanan şiddetli eşitsizlik olduğunu belirtmeliyiz. Tüm bu bilgiler bize gösteriyor ki bugün yaşanan sorun, bir kapital sorunu olmaktan ziyade bir dağıtım sorunudur. Bu maksatla İslam ne Keynesyen görüşte ne de laissez-faire kitaplarında bahsi geçmeyen bir şeyin, öz varlık ve değişim/takas (katılım finansı) yoluyla oluşan yatırım birikimlerin üzerinden gerçekleşen finansal yeniden dağıtım üzerinde duruyor.

Vergi, bütçe açığı ve yönetim konularında hazırlanan analizlerin bir araya getirilmesi, Müslüman ulusların işlerini yoluna koymaları yönünde bir İslam gündemi sağlıyor. Bu, birden fazla cephede çalışmak için aciliyet anlamına geliyor; yönetimi yeniden düşünmek, hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmek, milli gelir doğrultusunda vergilendirme, zenginlik profili ve uluslararası kısıtlamaları düzenlemek, uygun yatırım profilini ve iklimini kolaylaştırmak ve harcama önceliklerini yeniden incelemek. Sonunda da bazı kısıtları vurguladık ve detaylı önerilerde bulunduk.

Bitirmeden önce bu çalışmanın yoğun ilgi ile okunacağını ve İslam geleneğinde daha fazla araştırmaya ilham vereceğini içtenlikle ümit ediyoruz. Her şeyden önce bir ve tek Allah'a -Yüce Allah (En Yüce)- bu çabaları kabul etmesi ve ahirette de kurtuluşumuza kaynak etmesi için acizane dua ediyoruz (Âmin).

Önsöz

Birçok yönüyle yönetim ile ilgili bugün Batı'da hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur fakat yönetim konusunu İslam iktisadı bağlamında inceleyen çok az çalışma mevcuttur. İslam'ın ve Batı'nın bu konudaki bakış açılarını karşılaştıran çalışma sayısı ise çok daha azdır. Bu kitabı yazmaktaki amacımız, yönetimin en önemli alanlarına dair İslamî bakış açısından sistematik analizler geliştirerek bu eksikliği gidermektir. İslam'ın klasik ve çağdaş kaynaklarından faydalanarak ardından Batı'nın duruşuyla mukayese edeceğimiz bir çerçeve ortaya koymaktır.

Bu kitap, birçok açıdan özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. İlk olarak, belirttiğimiz gibi bu kitap, İslamî disiplin içerisinde yeterince araştırılmadığı genel olarak kabul görmüş konulara ilişkin İslamî bir bakış açısı geliştirmektedir. İkincisi, klasik ve modern İslamî yorumlarla harmanlanmış modern kuram ve pratiklerden elde edilen kavrayışlardan yararlanarak (umulur ki) bu konularda yeni ve çağdaş bakış açısı getirmektedir. Dolayısıyla Doğu ile Batı'yı bütünleştirme çabasını ve normatif olanla gerçek olanı kaynaştırma amacını içerir. Üçüncüsü, farklı bir dayanak noktası oluşturmak için geleneksel terminolojiden bir ayrılma ve İslam'ın ruhunu merkeze alma söz konusudur. Bu

durum özellikle vergilendirme ve kamusal sektörün finansmanına yaklaşımlarda açıkça ortaya çıkar. Dördüncüsü; bu çözümleme, yerel ve uluslararası ana ekonomik aktörlerin çıkar merkezli davranışlarını açıkça kabul etmektedir. Bu durum, herhangi bir hükûmet düzeninin işlerliğinin yanı sıra kısıtlarının da olduğunu anlamaya kamusal tercih boyutunu eklemektedir.

Bu çalışma, yazarlar kısmındaki ilk isim tarafından yazılan ve ikinci ismin danışmanlığında tamamlanan “Kamu Maliyesine İslami Bakış Açısı” başlıklı bir doktora tezi çalışmasından ortaya çıkmıştır. Bu tez, 2005 yılı Dünya İş Enstitüsü En İyi Doktora Tezi ödülünü kazanmakla kalmamış aynı zamanda her iki denetmeni de (seçkin İslam âlimleri) kitabın yayınlanması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu gayeyle, bütün orijinal bölümler ayrıntılı şekilde gözden geçirildi ve yeniden yazıldı. Başta sukuk ve son zamanlarda geliştirilen devlet finansmanı yöntemleri, mali kontrol düzenlemeleri gibi genel olarak yönetim ilkelerine dair birçok yeni materyal eklendi.

Bu bölümü, metne çalışırken harcanan uzun saatler süresince gösterdikleri sabır ve hoşgörü için eşlerimize (bunlardan biri, Kay Lewis, yazma işlerinin çoğu kısmını yaptı) teşekkür etmeden bitirmemiz olmaz. Umarız bütün bunlara değerini düşünüyorlardır.